

Гісторыя беларускага кнігадрукавання. Мастацтва кнігі

Клімаў І.П. (Мінск)

**ПЫТАННЕ ПАХОДЖАННЯ І СКЛАДУ
«ПРАДМОВЫ В. ЦЯПІНСКАГА» Ў СВЯТЛЕ
КНІЖНАЙ КУЛЬТУРЫ XVI ст.**

Ажыццяўляючы ў 1570-х гг. пераклад і друкуючы першае беларускае “*Евангелле*”, Васіль Цяпінскі дадаў да яго ўласную прадмову. Выданне Цяпінскага захавалася толькі ў двух паасобніках, а прадмова вядома ў адным рукапісе. Гэты рукапіс знаходзіцца ў вялікім канвалюце, які быў створаны ў Супрасльскім манастыры ў 1580 г., аб чым паведамляе прыпіска аднаго з перапісчыкаў. Да прадмовы прыплецены адзін з паасобнікаў “*Евангелля*” В. Цяпінскага; акрамя таго, у склад канвалюта ўваходзяць шмат рукапісных твораў рознага зместу¹. Канвалют захоўваецца ў Пагодзінскім кнігазборы (№ 46) Расійскай нацыянальнай бібліятэкі (былая Публічная, г. Санкт-Пецярбург) пад шыфрам 1.1.29.

Прадмова да “*Евангелля*”, апублікаванага Цяпінскім, уяўляе сабой 4 лісты фарматам *in-secundo*, на кожнай старонцы якіх змешчана ў сярэднім каля 30 радкоў². Невялікі памер твора спрыяў шматлікім (аж 13 разоў!) яго публікацыям (упершыню

¹ Пералік гэтых твораў прыведзены ў працах: Попов А.Н. Обличительные сказания против жидов и латинян: По рукописи Императ. Публ. б-ки 1580 г. // ЧОИДР. 1879. Кн. 1. С. XII; Немировский Е.Л. Иван Федоров в Белоруссии. М., 1979. С. 57–59; Лабынцев Ю.А. Описание изданий Несвижской типографии и типографии Василия Тяпинского. М., 1985. С. 29–30.

² Палеаграфічнае апісанне гэтага помніка гл.: Клімаў І. Нарыс фаналагічнай сістэмы “Прадмовы” Васіля Цяпінскага // Маладыя гуманітарыі Беларусі. Мн., 1996. Вып. 2. С. 28–29.

калаева, “Асабісты фонд У.І. Пічэты ў Архіве Расійскай акадэміі навук” і “Перадача прадметаў мастацтва і кніг з Гродзенскага краязнаўчага музея ў Беластоцкі дзяржаўны музей выяўленчых мастацтваў” Віталія Скалабана, “Беларуская пражская эміграцыя і Украінскі педагагічны інстытут імя М. Драгаманава (1923–1933)” Вольгі Зубко (Кіеў), “Лісты беларускіх літаратараў з ЗША” Анатоля Мельгуя, “Знаходка ў Берлінскай бібліятэцы” Кацярыны Любецкай, “Польска-царкоўнаславянскі слоўнік Сімяона Полацкага ў зборах Carolina Rediviva” Андрэя Катлярчука (Стакгольм). Для зборніка былі падрыхтаваны бібліяграфіі “Жыццё і дзейнасць Ф. Скарыны як супольная спадчына” і “Супольная спадчына ў беларускім і замежным друку”, але не ўвайшлі ў яго з-за абмежаванага аб’ёму выдання.

Як бачым, матэрыялы апублікаваных і неапублікаванай кніг серыі “Вяртанне” вызначаюцца тэматычнай разнастайнасцю, багаццем звестак. Праўда, яўна пераважаюць артыкулы з архіўнай тэматыкі. Гэта тлумачыцца тым, што заказчыкам пры падрыхтоўцы ў трох выпадках выступаў Камітэт па архівах і справаходству. Даволі шырокае кола аўтараў: у яго ўваходзяць як беларускія даследчыкі, так і беларусісты з іншых краін, пераважна з Расіі. Аднак трэба адзначыць, што назва “Вяртанне” мае свае і плюсы, і мінусы. Часам яна аказваецца не зусім дакладнай, таму што ў апошнія гады гаворка ідзе не столькі пра фізічнае вяртанне ў межах рэстытуцыі ці добрай волі, колькі пра выяўленне і сумеснае выкарыстанне супольнай спадчыны. А ў некаторых выпадках назва проста палюхае замежных карыстальнікаў. Паасобным зборнікам яўна не стае імянных і геаграфічных паказальнікаў.

Відаць, ужо настала пара па прыкладу іншых краін, найперш Расіі, перайсці ад тэматычных зборнікаў да ілюстраваных каталогаў страт. Бачацца, прынамсі, тры такія выданні: па бібліятэчных, музейных і архіўных каштоўнасцях. А для гэтага неабходна стварэнне навуковага калектыву.

– у 1890 г.), хаця кожная з іх не пазбегла памылак і недакладнасцей у перадачы тэксту³. Існуючыя факсімільныя ўзнаўленні тэксту помніка не вельмі прыдатныя для навуковага даследавання⁴. Пры параўнанні з іншымі беларускімі творамі гэтага жанру прадмова Цяпінскага вылучаецца наяўнасцю нязвыклых сінтаксічных канструкцый, якія замаруджваюць разуменне яе зместу⁵. Гэта ўжо адзначалася многімі даследчыкамі⁶ і нават

---

³ Пералік публікацый помніка гл. у цытаваным творы: Клімаў І. Нарыс фаналагічнай сістэмы... С. 27–28; з таго часу з’явілася некалькі новых публікацый: Старажытная беларуская літаратура: Зборнік / Склад. А.А. Курбека, У.А. Марук. Мн., 1996. С. 277–281; Восточнославянская литература в Великом княжестве Литовском: Антология / Сост. П. Ивинский. Вильнюс, 1998. С. 69–71; Старажытная беларуская літаратура: Зборнік. / Склад. А.А. Курбека, У.А. Марук. Мн., 2002. С. 302–307; Антологія даўняй беларускай літаратуры XI – першай паловы XVIII стагоддзя / Навук. рэд. В.А. Чамярыцкі. Мн., 2003. С. 405–410.

⁴ Лабынцев Ю.А. Описание изданий Несвижской типографии... С. 61–67; Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Францыска Скарыны. Мн., 1991. С. 140–146. Праўда, гэтыя копіі надта дробныя, каб імі можна было карыстацца.

⁵ Першы поўны пераклад твора на сучасную беларускую мову з’явіўся толькі нядаўна і належыць А. Бразгунову, гл.: Родная літаратура: Хрэстаматыя: 10 кл. / Склад. М.А. Лазарук. Мн., 1997. С. 122–127. Мастацкі пераклад крыху раней быў выкананы А. Разанавым, гл.: Крыніца. 1995. № 4. С. 3–15. Асобныя фрагменты прадмовы перакладаліся на ўкраінскую мову М. Грушэўскім (Грушевський М. Історія України-Русі. Київ; Львів, 1907. Т. 6, ч. 2. С. 436; Грушевський М. Історія української літаратуры. Київ, 1927. Т. 5, ч. 2. С. 241–242), на беларускую мову С. Парэцкім (Парэцкі С. І. Сымон Будны. Мн., 1975. С. 32–33), на англійскую мову А. МакМілінам (McMillin F.D. Die Literatur der Weissrussen: A history of Byelorussian literature from its origins to the present day. Giessen, 1977. P. 50–51), на рускую мову А. Коршунавым (Антологія педагогічнай думкі Беларускай ССР. М., 1986. С. 74–77).

⁶ Гл., напрыклад: Довнар-Запольский М.В. В.Н. Тяпинский, переводчик Евангелия на белорусское наречие // ИОРЯС. 1899. Т. 4. Кн. 3. С. 1034, 1042; Пичета В.И. Белоруссия и Литва в XV–XVI вв.: (Исслед. по истории социально-экон., полит. и культур. развития). М., 1961. С. 692–693; Жураўскі А.І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1967. Т. 1. С. 202.

нарадзіла ў некаторых з іх думку, што тэкст помніка – чарнавік, неапрацаваны ў літаратурных адносінах⁷.

Над загалоўкам тэксту пасярэдзіне радка маецца надпіс чорным чарнілам *пре(д)мова*. Пад ім змяшчаюцца тры радкі, намалёваныя чырвоным чарнілам: *Василеи, Тяпинскіи, зацнои мона(р)хи(и) // сло(е)н)ской, азлаца богобоины(м) ласка и покои // о(т) бга и пна ниго і(с)с х(с)а* (л. 1 адв.); першы радок напісаны вялікімі літарамі. Менавіта ад гэтага загалоўка пачынаюцца ўсе публікацыі тэксту помніка. Аднак гэты загалоўак знаходзіцца на адваротнай старонцы ліста, а на яго пярэдняй старонцы змяшчаецца невялікі тэкст, які напісаны тым самым почыркам, што і на астатніх старонках помніка, і мае свой заглавак, таксама намалёваны чырвоным чарнілам: *катехисисъ. або, // соума науки детей въ // христе исусе* (л. 1)⁸. Першы з гэтых трох радкоў напісаны вялікімі літарамі. Паўстае пытанне, які з гэтых загалоўкаў лічыць пачаткам прадмовы В. Цяпінскага і, адпаведна, адкуль трэба весці пачатак творца? Патрабуе высвятлення і прыналежнасць гэтага кавалачка тэксту на першай старонцы да астатняга рукапісу.

Апрача свайго друкаванага “*Евангелля*” Цяпінскі ў сваёй прадмове згадвае таксама пра нейкі катэхізіс: *До чого абы не(р)вееи, сами и и(х) детки смыслы свои не яко готовали, острили, и в вере приувичали, ты(м) часомъ то(т) катехисис(с). а которіи сами зда(н)емъ не зара(з), вжды (з) свои(м) часомъ, оузнаю(т), имъ впередъ подаю* (л. 2). З гэтага фрагмента вынікае, што нейкі “катэхізіс” папярэднічае перакладному “*Евангеллю*”, і ўвазе чытачоў прапануецца “первей”, але аднаразова з прадмовай Цяпінскага (“тым часам падаю”). Але ў

---

⁷ Довнар-Запольский М.В. В.Н. Тяпинский, переводчик Евангелия... С. 1034; Жураўскі А.І. Гісторыя беларускай літаратурнай... С. 202.

⁸ Першы і адзіны, хто апублікаваў гэты тэкст, быў П. Уладзіміраў, праўда, у спасылцы і з памылкамі: Владимиров П.В. Предисловия Василя Тяпинского к печатному Евангелию, изданному в Западной России около 1570 г. // Киевская старина. 1890. № 24. Приложение. С. 2, спас. 1. Фотакопію гэтай старонкі рукапісу гл.: Лабынцев Ю.А. Описание изданий Несвижской типографии... С. 61.

складзе існуючага помніка няма нічога, што б нагадвала катэхізіс ці наогул змяшчала якое-небудзь веравызнаўчае вучэнне⁹. Можна дапусціць, што існаваў яшчэ адзін твор Цяпінскага – катэхізіс, які разам з прадмовай папярэднічаў “*Евангеллю*” і ішоў пасля прадмовы.

Такія дапушчэнні ўжо рабіліся ў навуцы. Першы даследчык прадмовы Цяпінскага архімандрит Леанід лічыў, што “аўтар надрукаваў катэхізіс на славянскай і маларускай мове”¹⁰ (так ён называў мову твора). І з гэтага вынікала, што прадмова прысвечана нейкаму катэхізісу, які друкаваўся пасля выдання “*Евангелля*”¹¹. Украінскі гісторык М. Грушэўскі меркаваў, што «кароткі катэхізіс для “навукі дзяцей” мог змяшчацца паміж прадмовай і “Евангеллем” Цяпінскага»¹². Ю.М. Ціхоўскі ўжо сцвярджаў, што прадмова была прысвечана гэтаму невядомаму катэхізісу, які прызначаўся дзецям¹³. Польскія даследчыкі наогул прапаноўвалі разумець пад загадкавым катэхізісам Цяпінскага перавыданне Нясвіжскага катэхізіса Сымона Буднага¹⁴.

Аднак існаванне асобнага катэхізіса Цяпінскага рашуча абвяргаў Я.Л. Неміроўскі, які звяртаў увагу на першую старонку рукапісу прадмовы: “мабыць, менавіта гэтую старонку, а не асобнае выданне, якое да нас быццам нэ дайшло, меў на ўвазе

---

⁹ Довнар-Запольский М.В. В.Н. Тяпинский, переводчик Евангелия... С. 1044.

¹⁰ Иосиф, архимандрит. Малороссийский перевод Четвероевангелия // Духовная беседа. 1861. Т. 12. С. 399.

¹¹ Иосиф, архимандрит. Малороссийский перевод Четвероевангелия... С. 399–400.

¹² Грушевський М. Історія України-Руси. Київ; Львів, 1907. Т. 6, ч. 2. С. 432.

¹³ Тиховский Ю.Н. Новые данные о западнорусских переводах священного писания XVI в. // Труды XIV археологического съезда в Чернигове в 1909 г. М., 1991. Т. 3. С. 124–125, гл. с. 125. Аднак спецыяльнай працы на гэты конт ён не пакінуў, засталіся толькі тэзісы яго выступлення на з’ездзе археолагаў.

¹⁴ Kawecka-Gryczowa A., Korotajowa K., Krajewski W. Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Т. 5: Wielkie Księstwo Litewskie. Wrocław; Kraków, 1959. S. 68.

Цяпінскі...»¹⁵. М.У. Доўнар-Запольскі наогул меркаваў, што «назва катэхізіса тычыцца толькі перакладзенага ім [г. зн. Цяпінскім – І.К.] Евангелля»¹⁶; «відавочна, высока ставячы значэнне *Евангелля* ў справах веры, ён [г. зн. Цяпінскі – І.К.] хацеў назваць сваё выданне катэхізісам»¹⁷.

Сапраўды, ніякага катэхізіса Цяпінскага не захавалася, таксама як і няма ніякіх звестак пра яго выданне. Аднак згадкі пра нейкі катэхізіс немагчыма праігнараваць ці палічыць недарэчнасцю: яны выступаюць у двух месцах супрасьляскага рукапісу. Нейкі катэхізіс мусіў існаваць. Можна падумаць, катэхізісам Цяпінскі назваў сваю прадмову ці само друкаванае «*Евангелле*». Але тады цяжка вытлумачыць, чаму такі рытарычны, чыста літаратурны твор, як прадмова названы катэхізісам; яшчэ больш нязвыкла называць катэхізісам Евангелле. Ва ўсякім выпадку, такое азначэнне магло прыкладацца да гэтых твораў толькі фігуральна. Немагчыма адносіць назву катэхізіса таксама да першай старонкі рукапісу: апрача загалова яна змяшчае толькі дзве цытаты з Апостала (дарэчы на царкоўна-славянскай мове) і ўсяго дзесятак радкоў тэксту, у якіх аўтар папярэджвае чытачоў і даруе сваім непрыяцелям. Больш лагічна дапусціць, што якраз гэта старонка з эпіграфам і зваротам да чытача і адкрывала цыкл нейкіх твораў, што папярэднічаў друкаванаму Евангеллю.

Такі склад твораў у выданнях XVI ст. магчымы і знаходзіць аналагі ў тагачаснай друкаванай літаратуры. У рэнесанснай і барочнай культуры прадмова страціла сваю кароткую і даступную форму і ператварылася ў шматслоўны літаратурны твор складанай формы¹⁸. Асабліва значны ўплыў на эвалюцыю фор-

¹⁵ Немировский Е.Л. Иван Фёдоров в Белоруссии. М., 1978. С. 59.

¹⁶ Доўнар-Запольскі М.В. В.Н. Тяпинский, переводчик Евангелия... С. 1044.

¹⁷ Тамсама. С. 1046.

¹⁸ Пра спецыфіку друкаванай прадмовы гл. некалькі прац: Русская старопечатная литература (XVI – первая четверть XVIII в.): Тематика и стилистика предисловий и послесловий. М., 1981; Jaroszewicz-Pieresławcew Z. Druki cyryliczne z oficyn Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku. Olsztyn, 2003. S. 195–200.

мы прадмовы мела развіццё кнігадруку. У друкаванай кнізе 16 ст. з'яўляецца шмат дадатковых тэкстаў, якія суправаджаюць асноўны тэкст і служаць яго своеасаблівай інтэрпрэтацыяй ці працягам: прадмовы і пасляслоўі, дэдыкацыі, звароты да чытача, эпіграфы. Сваё месца тут займаюць жанры, што ўзніклі з кнігадрукаваннем: змест кнігі, пералік памылак друку, тытульны ліст, выхадныя звесткі¹⁹. Акрамя таго, у прадмоўны комплекс уключаліся творы іншых жанраў: гербатлумачэнні, вершы, малітвы (напрыклад, тых, хто працаваў над выданнем), казанні, прамовы, прывілеі (нададзеныя друкарам) і інш. Даследчыкі адзначаюць, што ўскладненая архітэктурна прадмоў была ўласціва беларускім старадрукам канца XVI – пачатку XVII ст.²⁰, як і ўвогуле ўсім кірылічным старадрукам другой паловы XVI ст.²¹

У асаблівай ступені складанай архітэктонікай прадмоў вызначаліся выданні славянскіх пратэстантаў. Яны часта былі першымі ці аднымі з першых друкаў на роднай мове, адрасаваліся розным аўдыторыям (дарослым і дзецям) і не заўжды мелі ясныя перспектывы на далейшы выхад ў свет. Таму выдаўцы імкнуліся да пэўнай універсальнасці свайго выдання і нярэдка публікавалі ў адной кнізе самыя разнастайныя творы: алфавіты, правілы пісьма, календары, выклады біблейнай гісторыі, іменнікі і шмат іншых самастойных тэкстаў, не звязаных са зместам асноўнага твора. Напрыклад, выданне аднаго з першых польскіх перакладаў Новага Запавету “*Testamenta cześć pierwsza*” (Кёнігсберг, 1551), якое змяшчае Евангелле ў перакладзе пратэстанта Станіслава Мурыноўскага, мела ў сваім

---

¹⁹ Гусева А.А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века: Сводный каталог в 2-х кн. / Под общ. ред. Л.И. Сазоновой. М., 2003. Кн. 1. С. 11; Кн. 2. С. 1272–1282.

²⁰ Кароткі У.Г. Беларускія прадмовы і пасляслоўі другой палавіны XVI – першай палавіны XVII ст. // Прадмовы і пасляслоўі пасьлядоўнікаў Францыска Скарыны. Мн., 1991. С. 8–11.

²¹ Сазонова Л.И. Книги кириллической печати во второй половине XVI века между Римом и Москвой // Гусева А.А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века: Сводный каталог в 2-х кн. / Под общ. ред. Л.И. Сазоновой. М., 2003. Кн. 2. С. 1257–1267.

складзе цэлы трактат аб прынцыпах польскага пісьма “*Orthografia polska*”, напісаны самім перакладчыкам.

Найбольш красамоўным прыкладам можа служыць выданне першай часткі Новага Запавету (у складзе Евангелля і апостальскіх Дзеяў), апублікаванае славенскім пратэстантам Прымажам Трубарам у 1557–58 гг. (выданне вядома ў двух варыянтах, што адрозніваюцца тытульным лістом і складам частак прадмоўнага комплексу). Гэтае выданне выйшла ў Цюбінгене (Паўднёвая Германія) пад назвай “*Ta pervi deil tiga noviga testamenta*”. Яго прадмоўны комплекс складаўся з некалькіх частак, некаторыя з якіх мелі асобную пагінацыю ці тытульную старонку:

а) прадмова на нямецкай мове (“*Nembshka Predguvor*”), адрасаваная Трубарам нямецкім фундатарам, што фінансавалі славенскі друк, заканчваецца малітвай на славенскай мове: *Ena prava kerszhanska molytov*;

б) невялікае казанне з 14 кароткіх параграфаў пра сэнс і змест Новага Запавету: “*Ta svmma – en kratig navvk, od vsiga s. pisma*”, казанне заканчваецца словам *amen*;

в) “*Ta slovenski kolendar*” – каляндар з пералікам хрысціянскіх свят (нерухомых) на кожны дзень году і пасхаліі (на 1558–1630 гг.), складзенай цюбінгенскім прафесарам Ёганам Гільдэбрандам; каляндар заканчваецца двума вершамі пра поры года, тлумачэннем пра склад года, пералікам чалавечых эпох ад стварэння свету, пасля чаго змешчаны «*Register*», у якім пералічаны склад біблейных кніг з указаннем колькасці раздзелаў у кожнай;

г) “*Tiga noviga testamenta ena dolga predgvvor*” – частка, што ўяўляе сабой пераказ асноўных палажэнняў трактата Меланхтана “*Loci communes rerum theologicarum*”, складалася з прадмовы самога Трубара “*Vom vsen dobrim inv bogaboiezhim kerszhenikom*” (яна таксама скончвалася словам *amen*), анатацыі да трактата “*Register vseh shvkov inv vvkov*”, самога трактата ў 5-ці частках.

Пасля тэксту Тэтраевангелля і апостальскіх Дзеяў у выданні Трубара змяшчаўся “*En regishter*” – пералік евангельскіх чытанняў на выхадныя і святочныя дні, фактычна, гэта пастыла

ў дзвюх частках (на нядзельныя дні і святочныя дні), складзеная паводле пастылы Лютэра і павучэнняў Меланхтана, Брэнца, Лося.

Разнастайны склад мелі і выданні харвацкіх пратэстантаў, што пэўны час працавалі супольна з Прымажам Трубарам. У прадмоўным комплексе першай часткі Новага Запавету (Цюбінген, 1564), перакладзеным Стафанам Конзулам Істранінам і Антунам Далматам, харвацкімі пратэстантамі, выступае кароткі катэхізіс. Склад прадмоўнага комплексу гэтага выдання наступны:

а) прысвячэнне фундатару выдання Вольфгангу, пфальцграфу Рэйнскаму і герцагу Баварскаму, на нямецкай мове: *“Dem Durchleuchtigen Hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Wolfgang Pfalzgraffen bei Rhein, Herzog in Bayern und Stauen zu(r) Vabenz”*, падпісанае Трубарам і перакладчыкамі;

б) тое самае прысвячэнне на харвацкай мове: *“Пресветлому, високороіенному хрцегу и господину Болфу, кнезу поли Рена, и воиводе в баварии, и кнезу в баденцѣ”*, падпісанае толькі перакладчыкамі, без Трубара;

в) прадмова перакладчыкаў: *“Всім правим добрим крстяном, и людёмь Словенскога языка, Милость, Мирь, и всако добро одь Господина Бога по ИС ХУ просимо”*, якая заканчваецца словам *амен*;

г) кароткі зварот да чытача: *“к читау”*;

д) кароткі катэхізіс: *“ово ієст сума, и ієдань кратак науць одь всега светога Писма, что и одь чєса наивєцє говори, и како чловека приведе”*, які заканчваецца словам *амен*.

Кожнаму Евангеллю ў выданні харвацкіх пратэстантаў папярэднічае кароткае жыцце евангеліста, складзенае св. Еранімам.

Не менш разнастайным і вялікім быў склад друкаў польскай Рэфармацыі. Прыкладам можа служыць выданне польскага перакладу Новага Запавету (Лоск, 1574), выкананага Сымонам Будным, сучаснікам і паплечнікам Цяпінскага па рэлігійнай секце. Прадмоўны комплекс выдання Буднага налічваў некалькі частак, якія мелі адзіную пагінацыю:

а) дэдыкацыя фундатару выдання: *“Wielmożnemu páni, Jego miłości panu Janowi Kiszce”*, якая заканчваецца кароткім папя-

рэджаннем чытача “*Przestroga do czytelnika*” пра прынцыпы скарачэння назваў біблейных кніг;

б) прадмова Сымона Буднага “*Ku wszem wiernym tych ksiązek czytelnikom*”, якая ўяўляе сабой трактат па біблейнай тэксталогіі і тэорыі ды практыцы біблейнага перакладу (прадмова заканчваецца словам *amen*);

в) спіс заўважаных памылак друку: “*Omyłki ktore się z trąsunku stały*”;

г) пералік кніг Новага Запавету ў выданні: “*Porządek ksiąg nowego przymierza*”.

Пасля тэксту Новага Запавету ў выданні Буднага змяшчаліся “*Przypiski*” – каментарыі перакладчыка да асобных месцаў Св. Пісьма.

Таксама шмат частак мела ўжо згаданае выданне першай часткі польскамоўнага Новага Запавету (у складзе Тэтраевангелля), здзейсненае Янам Секлюцыянам ва Усходняй Прусіі:

а) дэдыкацыя да польскага манарха, якога выдаўцы жадалі бачыць апекуном пратэстантаў: “*Dedycacya do Żygimonta Augusta*”;

б) прадмова Яна Секлюцыяна: “*Ku czytelnikowi chrześcijańskiemu przedmowa*”;

в) трактат “*Orthografia polska*”;

г) спіс заўважаных памылак друку: “*Omyłności druku*”;

д) трактат на лацінскай мове “*De autoritate verbi Dei*”, дзе выкладаюцца асноўныя палажэнні лютэранскай дактрыны;

е) канкарданцыі да выдання: “*Registr potrzebniejszych rzeczy, ktory się krotce zamykaią przy texcie*”, які заканчваецца лацінскім вершам.

Як бачна, прадмоўны комплекс у рэфармацыйных славецкіх, харвацкіх і польскіх выданнях Св. Пісьма быў вялікі і разнастайны. Выданне Цяпінскага таксама магло мець значны прадмоўны комплекс, што складаўся з некалькіх частак. У такім выпадку вядомы цяпер тэкст прадмовы Цяпінскага выступаў толькі адным з кампанентаў гэтага комплексу.

Ускосныя сведчанні пра існаванне прадмоўнага комплексу прысутнічаюць у друкаваным “*Евангеллі*” Цяпінскага. У яго мар-

гіналіях слова *аминь*, што сустрэлася ў Мц, 7:18, мае такую заўвагу: *то слово еврейское тоє жь и в греческомъ, гледи о нем в предмове* (арк. б). Аднак існуючы тэкст прадмовы не мае ніякага тлумачэння слова *аминь* (гэта слова толькі аднойчы сустракаецца ў творы, у канцы, што было, аднак, тыпова для прадмоў пратэстанцкіх аўтараў). Таму можна меркаваць, што апрача вядомай прадмовы існаваў іншы твор Цяпінскага, дзе давалася тлумачэнне асобных слоў Бібліі.

У біблейных публікацыях, асабліва калі там змяшчаўся пераклад Св. Письма на народную мову, прадмова ў часы Рэнесансу і Рэфармацыі часта становілася арэнай дыскусій і палемікі па пытаннях тэорыі і практыкі біблейскага перакладу ці па меншай меры служыла трыбунай для вядзення рэлігійнай прапаганды²². Аднак якраз выкладу поглядаў перакладчыка па пытаннях перакладу ці яго рэлігійных ідэй пазбаўлена вядомая прадмова Цяпінскага²³. У гэтым творы аўтар закранае толькі праблемы сучаснага яму культурнага і грамадскага жыцця²⁴. Апавяданне ж пра мэты і задачы пратэстанцкага перакладу Евангелля ды асабліва сці выдання адышлі ў прадмове на задні план, а ўсе дактрынальныя ці канфесійныя моманты аўтарам наогул не ўзнімаюцца. Даследчыкамі ўжо адзначалася адсутнасць у прадмове “адметнай пратэстанцкай прапаганды”²⁵, што па меншай меры выглядае дзіўна.

---

²² Спецыяльна пра прадмовы да біблейных публікацый гл.: Quack J. *Evangelische Bibelvorreden von der Reformationszeit bis zum Aufklärung. Gütersloh, 1975. (Quellen und Forschungen zur Reformationsgeschichte, Bd. 43).*

²³ А. Коршунаў лічыў, што ў адрозненне ад тагачасных выданняў прадмова Цяпінскага цалкам свабодная ад пераказу зместу выдзенай ім кнігі, гл.: Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры. Мн., 1968. Т. 1: 3 старажытнасці да XVIII ст. С. 233.

²⁴ Пераказ зместу твора гл.: Довнар-Запольский М.В. В.Н. Тяпинский, переводчик Евангелия... С. 1035–1049.

²⁵ Тамсама. С. 1044. Таксама гл.: Левицкий О. Про Василя Тяпинського, що переклав в XVI ст. Евангеліе на просту мову: Критична розвідка // Записки Укр. наук. т-ва в Київї. 1913. Кн. 12. С. 11–12, 19–21.

Магчыма, прынцыпы і асаблівасці здзейсненага Цяпінскім двухмоўнага выдання з маргіналіямі раскрываліся ў гэтай спецыяльнай прадмове, што не дайшла да сучаснасці. Такія тлумачэнні звычайна даваліся тагачаснымі аўтарамі, асабліва ў публікацыях Св. Пісьма, што суправаджаліся крытычным апаратам нахштальт маргіналій. Выпускаючы ў свет першае на роднай мове Евангелле з маргіналіямі, Цяпінскі наўрад ці мог абысціся без падобнага тлумачэння ці нават асобнага каментарыя да свайго перакладу.

Пра змест і характар гэтай часткі прадмоўнага комплексу, што не захавалася, можна толькі здагадацца. Гэта магла быць больш працяглая і спецыяльная прадмова з тлумачэннем асобных слоў, нахштальт прадмовы Буднага ў Новым Запавеце (Лоск, 1574), – і ў такім выпадку менавіта яе Цяпінскі называў “катэхізісам”. Але гэта мог быць і асобны твор нахштальт катэхізіса, што ўваходзіў у склад прадмоўнага комплексу, як у харвацкім Новым Запавеце (Цюбінген, 1564). Сапраўды, як і харвацкія перакладчыкі, Цяпінскі мог падаць перад сваім выданнем сціплы, тэзісны выклад “хрысціянскай навукі”.

Малаверагодна, што такі катэхізіс, калі ён існаваў, прызначаўся толькі для дзяцей. Такая думка ўзнікае пад уплывам загалоўка, змешчанага на 1-й старонцы, а таксама ў сувязі з упамінаннем “дзетак” або “дзяцей” у тэксце самой прадмовы. Гэтую думку падмацоўвае, на першы погляд, і той факт, што Сымон Будны свой катэхізіс (Нясвіж, 1562) прысвяціў непаўналетнім сынам стрыечных братоў Радзівілаў, а асноўная частка ў гэтай кнізе называецца “*Катехізіс для деток хрысціянски(x)*” (л. 11). Аднак у Буднага катэхізіс быў адрасаваны малодшаму пакаленню ў такой жа ступені, як і даросламу.

Справа ў тым, што слова “дзеці” і ў Буднага, і ў Цяпінскага ўжыта метафарычна і на самой справе абазначае вернікаў у Ісусе Хрысце. Выраз “дзеці ў Ісусе Хрысце” мае на ўвазе ўсіх хрысціян без раздзялення ва ўзросце. У такім значэнні слова “дзеці” часта выступае ў Новым Запавеце. Так Хрыстос называе сваіх вучняў (Ін. 13:33, 21:5), а апосталы – вернікаў у Хрыста (1 Ін. 2:1, 4:4, 5:1; 3 Ін. 4; Галат. 4:19) і саміх сябе (1 Ін. 4:6). З дапамогай такой метафары яны падкрэслівалі цесную сувязь па-

між чалавекам і Богам. З такім значэннем слова “*дети*” сустракаецца і ў тэксе вядомай цяпер прадмовы Цяпінскага, з іншым значэннем – “нашчадкі, дзеці” – там выкарыстоўваецца слова “*детки*”.

Шэраг розных асаблівасцей рукапісу прадмовы Цяпінскага ўказваюць на тое, што яе тэкст быў хутчэй за ўсё надрукаваны, а ў канвалют Супрасльскага манастыра перапісваўся з друкаванага арыгінала.

Перш за ўсё варта адзначыць падабенства ў афармленні першага ліста рукапіснай прадмовы і друкаванага “*Евангелля*”. У абодвух крыніцах на старонцы змешчаны заглавак, пад якім знаходзіцца эпіграф, што складаецца з дзвюх цытат са Св. Письма. У друкаваным “*Евангеллі*” цытуецца Іаан 12:48; 3:19, у рукапіснай прадмове – Апостал (1-Пятра 2:2, 1-Карынф. 14:20). Змясціць эпіграф напачатку прадмовы супрасльскі перапісчык – праваслаўны манах – мог толькі ў тым выпадку, калі такі эпіграф меўся ў яго антыграфіе. Эпіграф – з’ява заходнееўрапейскай культуры, і надаць яго свайму твору мог толькі чалавек, знаёмы з гэтай культурай, якім, думаецца, быў пратэстант Цяпінскі²⁶.

У тагачасным заходнееўрапейскім друку эпіграф выступаў на тытульнай старонцы. Асаблівасцю заходніх выданняў было суправаджэнне загатоўка на тытульным лісце адной ці некалькімі сентэнцыямі або цытатамі са Св. Письма. Такі эпіграф выцяляў асноўную ацэнку, якую даваў сваёй працы выдавец ці аўтар. Эпіграф (амаль выключна біблейны) часта сустракаецца ў пратэстанцкай літаратуры XVI ст., асабліва пры выданнях перакладаў Св. Письма. Тут можна назваць беларускі катэхізіс Сымона Буднага (Нясвіж, 1562 г.), дзе цытуецца 1-Пятра 3:16-17, і яго польскую Біблію (Нясвіж, 1572 г.), дзе эпіграф выступае двойчы, пры Старым Запавеце і пры Новым (у апошнім выпадку цытуюцца Другі закон 18:15-20, Дзеі 3:22-23; 7:37); у

---

²⁶ Агляд дакументальных крыніц, звязаных з родам Цяпінскіх у XVI ст., як і новую рэканструкцыю біяграфіі Васіля Цяпінскага гл.: Клімаў І. Да біяграфіі Васіля Цяпінскага, перакладчыка і выдаўца Евангелля // Беларус. гіст. агляд. 2002. Т. 9. Сш. 1–2. С. 31–55. Тамсама выказваецца абгрунтаванае меркаванне, што ў пратэстантызм Цяпінскі перайшоў з каталіцызму, які прыняў яшчэ яго бацька.

харвацкім кірылічным Новым Запавеце (Цюбінген, 1563 г.) Сцяпана Конзула Істраніна і Антуна Далматы (цытуецца Пс. 61). Такім чынам, эпіграфы маглі падавацца не толькі да ўсяго выдання, але і да асобных яго частак. Таму структурны паралелізм у размяшчэнні эпіграфу ў Супрасльскім кодэксе (напачатку рукапісу прадмовы і на тытульным лісце Евангелля) можа ўказваць на тое, што перакладу Евангелля папярэднічаў буйны твор, які не зводзіўся да ацалелай рукапіснай прадмовы.

Пры перапісцы ў тэкст арыгінала былі ўнесены некаторыя змены. Эпіграф у рукапіснай прадмове змешчаны на царкоўна-славянскай мове, тады як у друкаваным Евангеллі – на старабеларускай. Такую непаслядоўнасць, нелагічную для перакладчыка Евангелля, можна растлумачыць самавольствам перапісчыка прадмовы. Праваслаўнага манаха, што перапісаў тэкст Цяпінскага, відаць, збянтэжыў выгляд знаёмых слоў з Апостала, якія гучаць у праваслаўнай літургіі (чытанне тыдня), і ён замяніў іх больш прымальным для яго царкоўнаславянскім тэкстам (а таксама пазначыў у дадатак перыкопу кожнай цытаты). Умяшанне перапісчыка можна бачыць таксама і ва ўстаўцы слова *святых* (у тэксце: *стого*) перад імёнамі візантыйскіх тэолагаў Рыгора (Багаслова) і Івана Залатавуснага. Як вядома, пратэстанты не прызнавалі святых, таму сваім з'яўленнем гэта слова можа быць абавязана перапісчыку²⁷, у гэтым значэнні ў творы выступаюць іншыя словы, паланізмы *светобливый*, *светобливость*.

У адным выпадку перапісчык зрабіў буйную памылку, змясціўшы не на сваім месцы адзіную ў прадмове вялікую заўвагу. Сваім выглядам яна нагадвае маргіналіі ў друкаваным Евангеллі. Гэта прыпіска зроблена дробнымі літарамі ў вузкім слупку на правым маргінесе рукапісу і адзелена ад асноўнага тэксту пункцірнай лініяй. Месца для заўвагі было разлічана пісцом, здаецца, пасля разлінейвання асноўнага тэксту. Змест заўвагі наступны: *перед(д) тисе(ч)ю лѣ(т) з гевреиского ве(т)хи и з греческо(г)[о] новы(и) заве(т) то є(ст) всю библею, што(ж)*

---

²⁷ На гэта ўжо звяртаў увагу М. Доўнар-Запольскі: Довнар-Запольский М.В. В.Н. Тяпинский, переводчик Евангелия... С. 1041.

ины(х) або то(л) ковы(х) писм. и(х) пре(д)ки, выложили и в свои(х) црква(х) власны(м) езыко(м) свои(м) и поніне оставили. А они тепе(р) не то(л)ко в гевреиски(х) в гречески(х), але и в сло(в)е(н)ско(м) свосмъ, умеетность, стратили. (арк. 4). Заўвага па сэнсу не падыходзіць да таго тэксту, насупраць якога заўвага змешчана. У тэксце ідзе гаворка пра школы для “навукі слова божага”, што заснавалі папличнікі Цяпінскага па секце. Правільна было б размясціць заўвагу на папярэднім аркушы рукапісу, на дзве старонкі раней. Там гаворыцца пра высокую вартасць старажытнага славянскага перакладу Св. Письма, які пераўзыходзіць якасць “лацінскіх і іншых талмачоў” (арк. 3). У гэтым кантэксце заўвага выступае як рэмарка, што працягвае думку аўтара. Памылка ў размяшчэнні гэтай заўвагі магла адбыцца толькі ў тым выпадку, калі перапісчык вызначаў месца заўвагі самастойна і ўжо пасля напісання асноўнага тэксту. Антыграф у гэтым выпадку не мог даць пісцу падказкі, таму што колькасць старонак і радкоў у антыграфе кардынальна не супадала з рукапісам. Гэта служыць яшчэ адным аргументам на карысць думкі, што перапіска вялася паводле друкаванага антыграфа.

Хутчэй за ўсё пры перапісцы былі выкінуты тыя часткі прадмоўнага комплексу пратэстанта Цяпінскага, што пярэчылі рэлігійным поглядам праваслаўнага перапісчыка. Захаваўся толькі параўнальна невялікі эмацыйны твор Цяпінскага, дзе не ўзнімалася ніякіх дактрынальных пытанняў. Выкінутай часткай была прадмова гэалагічнага зместу ці кароткі катэхізіс, хаця перапісчык перанёс тэкст з тытульнага ліста, якім пачынаўся прадмоўны комплекс. Як і само “Евангелле”, прадмоўны комплекс, відаць, быў надрукаваны Цяпінскім. У праваслаўным скрыпторыі толькі частка гэтага комплексу была перапісана і прыплецена да друкаванага Евангелля. Такім чынам, Цяпінскі, напэўна, надрукаваў не толькі Евангелле, але і прадмову да яго, прычым першапачаткова гэта быў шмат большы тэкст, чым захаваўся зараз. У такім выпадку праца беларускага пратэстанта атрымліваецца больш манументальнай і шматбаковай, чым уяўлялася дагэтуль.